

POLIITTISTEN AATTEIDEN SYNTY – KERTAA JA TESTAA

Kertaa keskeiset poliittiset aatteet lukemalla seuraavat tekstit. Tee sitten testi: tunnistatko poliittiset aatteet?

Poliittisten aatteiden synty

- Valistusajattelu
 - Tiedon ja järjen avulla voidaan saavuttaa parempi yhteiskunta.
- Yhdysvaltojen ja Ranskan vallankumoukset
 - Esimerkkejä siitä, että yhteiskuntaan voitiin vaikuttaa.
 - Syntyi tarve näkemyksille yhteiskunnan kehityksestä.
 - Poliittiset aatteet vastasivat tähän tarpeeseen.
- Teollinen vallankumous
 - Yksilökeskeisyyden korostuminen ja valtion säätelevän roolin kritisoiminen.
- Sääty-yhteiskunnan mureneminen
 - Yleinen mielipide, äänivalta ja ihmisoikeudet
 - Yhteiskunnalliset uudistusliikkeet ja poliittiset aatteet syntyvät.
 - Alamaista tulee kansalaisia.
- Poliittisten aatteiden pohjalta syntyi 1800-luvun kuluessa poliittisia puolueita:
 - Konservatismi → konservatiiviset puolueet
 - Liberalismi → liberaalit puolueet
 - Sosialismi → työväenpuolueet; sosialistiset ja kommunistiset puolueet.

Konservatismi

Sana ”konservatismi” on todennäköisesti lähtöisin ranskalaisesta Le Conservateur -lehestä, joka perustettiin Pariisissa vuonna 1818. Ranskan kielen sana conserver viittaa säilyttämiseen: konservatismiksi kutsutun aatteen perusajatuksena olikin korostaa pysyvyyttä vallankumouksellisen muutoksen sijasta. Le Conservateur painotti uskollisuutta kuninkaalle, uskonnotille ja isänmaalle. Konservatismi tuli yleisnimitykseksi aatteelle, joka oli jo pian vallankumouksen jälkeen halunnut korostaa valistuksen kritisoimien instituutioiden, kirkon ja armeijan, merkitystä. Konservatiivit halusivat palauttaa Euroopan Ranskan vallankumousta edeltäneeseen tilaan. Samalla he pyrkivät sellaisen yhteiskunnallisen järjestyksen synnyttämiseen, joka ehkäisisi levottomuudet.

Tunnetuimpiin konservatiiveihin kuului englantilainen filosofi Edmund Burke, joka teoksessaan Pohdiskeluja Ranskan vallankumouksesta (1790) kirjoitti tarkkanäköisesti Ranskan suuren vallankumouksen vaikutuksista. Burken mukaan perinteisten valtarakenteiden purkaminen voi johtaa hirmuvaltaan, ja näin Ranskassa pian Burken kirjan ilmestymisen jälkeen kävikin. Burken ajattelussa konservatismi ei merkinnyt paluuta vanhaan vaan ennen kaikkea perinteiden ja kokemuksen kunnioittamista. Jokaiselle kansalle oli historian aikana kehittynyt yhteiskuntajärjestelmä, joka oli syntynyt yritysten ja erehdysten summana. Burke vastusti paitsi hirmuvaltaa ja vallan keskittymistä myös utopioita, ihanteellisia tulevaisuudenkuvia.

Konservatismi, niin kuin kaikki 1800-luvun merkittävät aatteet, oli vallankumouksen perillinen. Vuoden 1789 poliittinen käänne oli osoittanut, että yhteiskuntaan voitiin vaikuttaa, ja jotta vaikuttaminen oli mahdollista, tarvittiin laajaa näkemystä yhteiskunnan kehityksestä. Tähän tarpeeseen aatteet vastasivat. Ne tarjosivat sekä näkemyksiä yhteisen elämän hoitamisesta että keinoja päämäärien saavuttamiseksi. Aatteet vaikuttivat poliittisen elämän muotoihin, puoluepolitiikan syntyyn ja kansalaisyhteiskunnan rakentumiseen.

Napoleonin valtaannousu vuonna 1799 oli johtanut vallankumouksen päättymiseen ja sotalisaan ajanjaksoon, jona Ranskan armeija raivasi tiensä Euroopan läpi Venäjälle asti. Kun Napoleon oli kukistettu, voittajat kokoontuvat Wienin kongressiin vuonna 1814 Itävallan, Venäjän, Preussin ja Englannin johdolla. Vallankumouksen ja Napoleonin aiheuttamia muutoksia pidettiin nyt laittomina, ja monet syrjään sysätyt hallitsijat, kuten

Ranskan Bourbon-suku, nostettiin valtaan. Ajan tärkeimpiä konservatiiveja oli Itävallan ulkopoliitiikan johtohahmo ruhtinas Klemens von Metternich, joka vaikutti merkittävästi Wienin kongressin lopputulokseen.

Konservatiivista henkeä edusti pyhäksi allianssiksi kutsuttu liitto, jonka Itävalta, Preussi ja Venäjä solmivat Wienin kongressin jälkeen vuonna 1815. Tämä liitto antoi uskonnollis-moraalisen periaatejulistuksen, jonka mukaan kansainvälisen politiikan lähtökohtana oli vakaa usko, ja kristityt hallitsijat lupasivat elää veljinä keskenään ja säilyttää vastaisuudessa rauhan.

Liberalismi

Liberalismi oli ajattelutapa, joka korosti tärkeimpänä arvona ja päämääränä vapautta. Käsitteen lähtökohtana oli latinan kielen vapautta tarkoittava sana libertas. Liberalismi ei ollut yhtenäinen poliittinen aate vaan ilmeni useissa eri muodoissa. Yhteistä oli kuitenkin ajatus, ettei syntyperän tulisi sitoa ihmisen mahdollisuuksia eikä määrätä ihmisen arvoa tai poliittisia oikeuksia. Olennaista liberalismissa oli yksilön vapauksien kunnioittaminen. Liberaalien ihanneyhteiskunnassa yksilöillä oli ajatuksen vapaus, eikä poliittinen valta tai uskonto saanut liikaa rajoittaa ihmisten elämää. Liberalismin ajatukset viehättivät ennen kaikkea keskiluokkaa, yrittäjiä ja koulutettua väestöä.

Liberalismin juuret ovat 1700-luvulla, jolloin monet valistusajattelijat puhuivat ihmisarvojen ja vapaan kaupan puolesta. Skotlantilainen talousoppinut Adam Smith kuului liberalismin tärkeimpiin vaikuttajiin, ja häntä pidetään modernin markkinatalouden periaatteiden luojana. Teoksessa Kansojen varallisuus (1776) Smith esitti ajatuksensa vapaata talouselämää ohjaavasta ”näkymättömästä kädestä”. Taloudellisten toimijoiden oman edun tavoittelu muuttuu kuin näkymättömän käden ohjaamana kaikkien eduksi. Yksilölliset tavoitteet hyödyttävät pitkällä aikavälillä koko yhteisöä. Vapaa kauppa vei Smithin mukaan parhaaseen lopputulokseen myös kansainvälisessä talouselämässä. Kaupan vapaus johti siihen, että työnjako toteutui ja erikoistuminen kohdisti tuotannon niille alueille, joilla se oli edullisinta. Suomessa Anders Chydenius (1729–1803) esitti samankaltaisia ajatuksia teoksessaan Kansallinen voitto, joka ilmestyi jo vuonna 1765. Chydenius vastusti protektionismia eli oman maan tuottajien suojelemista tullien avulla ulkopuoliselta

kilpailulta. Sekä Smith että Chydenius muokkasivat ajatuksillaan maaperää sellaiselle politiikalle, jossa uusi teollinen toiminta saattoi menestyä. Klassinen liberalismi kytkeytyi nousevaan markkinatalouteen ja kapitalismiin.

Smith ja Chydenius elivät yhteiskunnallisen muutoksen keskellä, jolloin tuotanto kasvoi voimakkaasti. Vaikka Adam Smith on usein esitetty markkinatalouden isänä, häntä kiinnostivat eniten oikeus- ja moraalifilosofiset kysymykset. Uudessa ”kaupallisessa yhteiskunnassa”, kuten Smith kirjoitti, vanhojen riippuvuussuhteiden tilalle tulisi vapaus, joka ei kuitenkaan johtaisi moraaliseen rappioon.

Smithin mukaan yhteiskunnassa tuli kunnioittaa luonnollista vapautta. Tämä tarkoitti sitä, että kansalaisia tuli suojella armeijan avulla ulkoista uhkaa vastaan ja poliisivoimien ja oikeuslaitoksen avulla toisiltaan. Lisäksi yhteiskunnassa tuli pitää yllä sellaisia laitoksia, jotka takasivat välttämättömät palvelut. Smithin ajatus ”näkymättömästä kädestä” ei siis tarkoittanut sitä, ettei valtiolta puuttuisi yhteiskunnan toimintaan. Vapaus edellytti valtion läsnäoloa. Adam Smith nostettiin liberalismiin tärkeäksi oppi-isäksi 1800-luvun alussa, jolloin hänen ajatustensa katsottiin tukevan teollistumisen rajua laajentamista.

Vaikutusvaltaisimpiin liberaaleihin kuului englantilainen John Stuart Mill, joka oli kasvanut valistusfilosofian vaikutuspiirissä. Teräväsanainen kirjoittaja kommentoi yhteiskunnallisia kysymyksiä teoksissa Vapaudesta (1859) ja Naisen asemasta (1869). Mill halusi että miehistä ja naisista tulisi täydellisen tasavertaisia. Hän vastusti valtion pakkovaltaa, mutta muistutti myös siitä, miten tärkeää oli kunnioittaa lähimmäisten oikeuksia. Liberalismi ei saanut merkitä häikäilemätöntä talouden ylikorostamista:

”Minun täytyy tunnustaa, että en ole ihastunut niiden ihmisten elämänideaaliin, joiden mielestä ihmislajin normaali tila on taistelua selviytymisestä, joiden mielestä yhteiskuntaelämän vallitseva muoto, siis toisten ihmisten polkeminen, murskaaminen ja tuuppiminen ja astuminen toisten varpaille, olisi ihmislajin toivottavin kohtalo tai ainakin jotakin muuta kuin erään teollisen kehitysvaiheen epämiellyttävä seuraus.”

Utopistisosialistit

Sosialismi-sana tulee latinan kielen sanasta socius, toveri, kumppani. Kun liberalismiin juuret olivat teollista vallankumousta edeltäneessä taloudellisen kasvun yhteiskunnassa, sosialismi syntyi teollistumisen myötä. Varsinkin 1800-luvun alussa, kun vapaan kilpailun ajatus oli korostanut itsekkyyttä, tuli tarpeelliseksi osoittaa yhteistyön, yhteistoiminnan ja toveruuden merkitys.

Sosialismista ryhdyttiin puhumaan erityisesti 1830-luvulla, jolloin sillä viitattiin niin sanottuihin utopistisosialisteihin. Utopistisosialisteja yhdisti ajatus, että yhteiskunta voisi muuttua ilman vallankumousta valistuksen, kasvatuksen ja yhteiskuntaluokkien välisen yhteistyön tietä. Aatteen juuret olivat vahvasti valistuksessa.

Tärkeimpiä utopistisosialisteja olivat ranskalainen Charles Fourier ja walesilaissyntyinen Robert Owen. Fourier'n mukaan yhteistyö oli kaiken sosiaalisen menestyksen lähtökohta. Monien yhteiskunnallisten uudistusajatustensa ohella Fourier otti käyttöön sanan feminismi, féminisme, vuonna 1837 ja esitti, että naisten kansalaisoikeuksien laajentaminen tuli ottaa yhteiskunnallisen hyvinvoinnin lisäämisen lähtökohdaksi. Osuustoiminnan edelläkävijöihin kuulunut Robert Owen taas oli työnantaja, joka pyrki käytännössä parantamaan työläisten oloja. Owenin omalla puuvillatehtaalla työpäivät olivat lyhyempiä kuin kilpailijoilla, mutta silti tehdas tuotti enemmän voittoa.

Utopistisosialistit tulivat yhteiskunnan ylemmistä kerroksista, kun taas sosialismista tuli ennen pitkää teollisuustyöväestön itsensä ajama aate, joka kritisoi omistamista. Sosialismin lähtökohdaksi tuli ajatus yhteisomistuksesta. Jotta yhteiskunta olisi oikeudenmukainen, kansalaisten tuli olla taloudellisesti tasa-arvoisia. Euroopassa syntyi 1840-luvun aikana useita sosialistisia liikkeitä, joiden tavoitteet olivat hyvinkin erilaisia. Ranskassa toivottiin kansallisten työpajojen perustamista, kun taas Englannissa syntyi uskonnollisista arvoista ponnistava kristillissosiaalinen liike. Myös anarkistinen, valtiokielteinen, ajattelu sai vaikutteita varhaisesta sosialismista.

Marx ja Engels – sosialismista työväenliikkeen alku

Merkittävä käänne kohti nykyaikaista sosialismia oli preussilaissyntyisen Karl Marxin yhdessä Friedrich Engelsin kanssa vuonna 1848 julkaisema Kommunistinen manifesti. Teos joka oli pääasiassa Marxin kirjoittama, alkaa historiallisella tarkastelulla:

”Koko tähänastisen yhteiskunnan historia on ollut luokkataistelujen historiaa (...) Vapaa ja orja, patriisi ja plebeiji, paroni ja maaorja, ammattikuntamestari ja kisälli, lyhyesti sanoen sortaja ja sorretty ovat aina olleet vastakkain, käyneet keskeytymätöntä, milloin peitettyä, milloin avointa taistelua, joka kerta kerran jälkeen on päättynyt koko yhteiskunnan vallankumoukselliseen uudistamiseen tai taistelevien luokkien yhteiseen häviöön.”

Historia oli Marxille ja Engelsille luokkataistelun historiaa, ja ennen pitkää myös teollinen yhteiskunta romahtaisi työväen vallankumouksen puhjettua. Aiempaa utopistista sosialismia Marx ja Engels pitivät tehottomana yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamisessa.

Karl Marxin yhteiskuntafilosofisen teoksen Pääoma ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1867 ja kaksi muuta osaa vasta kirjoittajan kuoleman jälkeen. Tässä teoksessa Marx hahmotteli tarkemmin käsityksiään yhteiskunnallisesta muutoksesta. Olennaista oli kiinnittää huomiota yhteiskunnassa vallitsevaan tuotannon tapaan. Kapitalismissa tuotanto perustui omistajien ja työläisten jännitteeseen: Omistajat hallitsivat tehtaita ja tuotantolaitoksia, riistivät työläisiä ja lisäsivät näiden työllä pääomaansa. Kun pääoma kasautui, työläisten asema kurjistui tavalla, joka johti työtätekevän kansan, proletariaatin, vallankumoukseen.

Marxin mukaan vapaus saattoi toteutua vain yhteiskunnassa, jossa vallitsi yhteisomistus. Kehityksen lopullisena päämääränä olisi kommunismi, tasa-arvoinen ja luokaton yhteiskunta, jossa jokainen tekee työtä kykyjensä mukaan ja jokainen saa tarpeidensa mukaan.

Sosialistiset ajatukset innoittivat työväenliikettä järjestäytymään. 1800-luvun jälkipuoliskolla syntyi ammattiyhdistyksiä, työväenyhdistyksiä ja lopulta työväenpuolueita, jotka lähtivät ajamaan muutosta. Aatteesta tuli yhteiskuntaa muuttava voima.

1800-luvun poliittiset aatteet

	Konservatismi	Liberalismi	Sosialismi	Nationalismi
Tavoitteet	■ säätyvallan ja vanhojen instituutioiden säilyttäminen ■ esivallan ja perinteiden kunnioitus ■ uskonto keskeinen arvo ja yhteiskuntaa koossa pitävä voima ■ valtio yksilöä tärkeämpi, yksilöllä merkitystä vain valtion jäsenenä	■ ihmisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien (äänioikeus ja yhdistymis- ja koontumisvapaus) laajentaminen ■ yhteiskunnan uudistaminen purkamalla säätyvalta ■ kasvatus ja koulutus yhteiskunnallisen nousun väyläksi ■ yksilönvapauden korostaminen ■ talouden vapauttaminen	■ työväestön poliittisen ja taloudellisen aseman parantaminen ■ luokkaerojen poistaminen ■ kapitalismin korvaaminen järjestelmällä, joka ei perustu yksityisomistukseen ja voitontavoitteluun ■ tuotantovälineiden siirtäminen yhteiskunnan haltuun ■ luokkatietoisuus yksilöllisiä tavoitteita tärkeämpi	■ oman kielen, kulttuurin ja kansallisen erityislaadun korostaminen ■ yksi kansa, yksi valtio ■ kansallisen tietoisuuden rakentaminen ■ kansan määrittely yhteisen kielen, kulttuurin, historian ja maantieteellisen alueen kautta
Merkittäviä ajattelijoita	Edmund Burke	Jeremy Bentham Adam Smith	Karl Marx Eduard Bernstein	Friedrich Hegel Johan Snellman
Kannattajia	aatelisto, ylemmät virkamiehet, pappisto, upseerit	koulutettu keskiluokka ja yrittäjät (porvarit)	työväenluokka ja osa sivistyneistöstä	ylä- ja keskiluokka